

POKUS O SLOHOVÝ ROZBOR BABIČKY BOŽENY NĚMCOVÉ

Všichni, kdo psali o spisovatelském umění B. Němcové, se zmiňují se zvláštní chválou o živosti dojmu, kterým působí její knihy. Slova, kterými svou chválu oděli, jsou ovšem různá, ale myšlenka, kterou se snažili vyjádřit, je v podstatě táž. Tak např. J. Vlček praví o osobách Němcové, že „jsou to olejové obrazy, vystupující ze svých rámců a oživující před našima očima“, neboť spisovatelka dodává jim života „plastickou charakteristikou.“¹⁾ A. Novák pojednává o *Babičce*²⁾ jednak cituje Vávrův výrok o „přirozené konkrétnosti“ slovního výrazu Němcové, jednak praví sám, že v *Babičce* jako u starých intimistů mají zátiší a dekorace „svou náladu a svou živost“, mluví o „barvitém pásmě poutavých detailů“ a resumuje konečně: „V národopisných a zeměpisných líčeních naučila se (Němcová) koloristickému umění, jež v plenéru vystihuje přírodu i lidový dav; v předcházejících svých novelách propracovala se k plastické a ostré charakteristice rázovitých figur, fyziognomií, řečí i gestem; vzácná její schopnost pozorovací, pro niž nic nebylo příliš nepatrné a bezvýznamné, projevila se v podrobné a syté kresbě nábytku i kroje, interiérů i náradí v *Babičce*.“

Konkrétnost, plastičnost, barvitost, plenér, koloristické umění, olejomalba — co jiného znamenají tato slova, z největší části termíny malířské a sochařské, než zvláštní naléhavost a živost dojmu, jímž působí vyprávění Němcové? Je zvláštní, ba na první pohled i podivné, že právě této chvály se jí dostalo. Zdá se totiž, že plastičnosti a malebnosti nelze v literatuře dosáhnouti jinak než slovem nově ukutým nebo aspoň nezvyklým, sugestivní a leskle novou metaforou. Vzpomeňme jen plastického výrazu Nerudových básní nebo malebného slova Mrštíkova z *Pohádky máje*. Slovní výraz Němcové však nemá metafor ani nově ukutých slov; je diskrétně ztlumený, mnohem spíše melodicky vyrovnaný³⁾ než neklidně vyšlehující barvami a pohyby.

Pokud se barev týká, je až nápadné, jak málo barevná jsou líčení Němcové i na takových místech, kde bylo hojně příležitosti rozvinout nádheru všech barev vidma. Ještě nejspíš mihne se barva při líčení lidových krojů, např. na místě, kde se vypráví o nedělní cestě Žernovských do kostela (str. 33),⁴⁾ nebo na jiném, kde se vyličuje oděv babič-

¹⁾ J. Vlček, *Několik kapitol z dějin naší slovesnosti* (1912), str. 71.

²⁾ V *Literatuře české devatenáctého století* III, 2, str. 96.

³⁾ Srov. Šalda, *Moderní literatura česká* (vyd. z r. 1909), str. 39.

⁴⁾ Číslo udávající stránku textu vztahuje se na tomto místě i při všech příštích pouka-

čin při návštěvě na zámku (str. 92). I obraz průvodu o Božím těle prosvítá na několika místech, ač velmi diskrétně a nenápadně, barvami, zejména když se objeví mezi městskými obleky selské kroje (str. 132). Zato líčení přírody bývají téměř bezbarvá; tak např. líčení západu slunce:

Tu vystupují na světlé půdě tmavé hory v ohromných rysech, podivných forem, tu dlouhé hřbety lesů, tu malé vrchy, na nich hrady a kostelíčky; tu na rovině zdvihají se štíhlé sloupy a oblouky bran, jako řecké stavby, západu pak rudá zář lemována je zlatými hieroglyfami a arabeskami. A ty hory, lesy i hrady se rozcházejí a podivnější ještě formy se na jich místě tvoří. (178)

Kromě obrátů „západu rudá zář“, „zlaté hieroglyfy a arabesky“ není v celém líčení zmínky o barevné symfonii západního nebesklonu; leda ještě výraz „na světlé půdě tmavé hory“ zamihne se zdáním barevnosti.

Rovněž nápadný je nedostatek barev v líčení východu slunečního:

Růžové červánky rozcházel se po obloze, ze záhor vystupovaly zlaté paprsky výše a výše, pozlaccující vrcholky stromů, až pomalu slunce v celé své velebnosti se ukázalo a světlo svoje po celé stráni rozlilo. Protější strán byla ještě v polosvětle, za splavem padala mlha níže a níže, a nad jejími vlnami bylo vidět na vrchu nad pilou klečet ženské pilařovic. (201)

Růžové červánky, zlaté paprsky, pozlacené vrcholky stromů, to je vše, co Němcová barevně vytěžila z východu slunce. Co barevného chvění mihá se ve verších třetího zpěvu *Máje*, kde Mácha vyličil týž přírodní zjev! Nebudeme jich pro délku citovat, jen dvou veršů vzpomeneme, těch, které líčí vrcholný okamžik mystéria:

Ledvaže však nad modré temno hor
brunatné slunce rudě zasvitnulo...

Anebo: zamlžená krajina (ovšem večerní) u R. Svobodové v *Černých myslivcích* (str. 369):

Bylo to po velkých deštích, teplá země dýchala bílé páry, páry vytvořily modré mlhy, lehounce ultramarínové, které lichořily se milostně kolem korun stromových, naplnily údolí, ostnily modravé lesy, nanasly se nestejně, obláčkově v popředí obrazu a utvořily jemnou harmonii modravé zeleně.

Srovnáme-li líčení B. Němcové s těmito doklady, shledáme, že jsou

zech k *Babičce* a citátech z ní k 2. dílu *Sebraných spisů Bož. Němcové*, které vyšly ve sbírce Čestí spisovatelé 19. století (1904—1920).

velmi málo barevná: jakoby šedé kresby na bílé ploše papíru se slabým nádechem barvy tu a tam.

Avšak ani jinak nejsou slova Němcové evokující: nevyvolávají sama o sobě, svou výrazností, živých představ, zejména tvarových a pohybových. Jen výjimečně problesknou taková slova v *Babičce*:

Nejvýše k povrchu vyplavaly stříbrolesklé bělice a honily se po drobttech, mezi nimi *jezdili* střelbitě okouni s *nataženým hřbetem*, opodál se *prosmykla* sem a tam štíhlá parma s dlouhými vousy; také *břichaté kapry* a *pleskohlavé mníky* vidět bylo. (96)

Tato věta živým prošlehováním představ pohybových a tvarových připomíná Nerudu. Není však v *Babičce* mnoho míst podobných tomuto, jehož slova jsou tak evokující. Obvykle jsou i scény živého pohybu a ruchu provedeny slovy zcela běžnými a nenápadnými:

Asi za hodinu, když (babička) vstala, bylo slyšet odměřené klapkání pantoflíčků, vrzly jedny, druhé dvěře, babička se objevila na zápraží. V tom samém okamžiku zakejhaly husy v chlívků, svině zachrochtaly, kráva bučela, kury křídla zatřepaly, kočky odkudsi přiběhše otíraly se jí okolo nohou. Psi vyskočili z bud, protáhli se a jedním skokem byli u babičky. (13)

V celém tomto úryvku není jediného slova, které by chtělo přímo vzbudit živou a jedinečnou představu zvuku nebo pohybu. A tak je tomu u Němcové všude: stejně jako neoslňuje čtenáře míhavým vějířem barev, světél a stínů, neudivuje jej ani nápadnými představami jednotlivých zvuků, tvarů, pohybů.

Nastává nyní otázka: mýlili se tedy literární historikové, kteří zdůrazňují malebnou a plastickou výraznost slohu Němcové? Kterákoliv z předchozích ukázek z *Babičky* dosvědčuje zřetelně dojmem, který v nás vyvolává, že se nemýlili. Není sice v těchto úryvcích barev, ale přesto dýše barevnost z líčení Němcové: tak například při líčení východu slunce neřekla spisovatelka ani slova o barvě mlhy, a přece vycitujeme, že byla neprůhledně bílá a tekla údolími mléčným proudem. Rovněž tak je tomu se zvuky i pohyby v líčení ranního ruchu na dvoře Starého bělidla: slyšíme i vidíme bouřlivý ruch při příchodu babiččině, třebaže Němcová jedinou metaforou, jediným neobvyklým slovem nepovzbudila naši obraznost.

Ba děje se dokonce i více: při četbě *Babičky* nevidíme scény před sebou jen jako obrazy nebo skulptury, nýbrž *jsme v nich*. Obklopují a zalévají nás ze všech stran a útočí současně na všechny naše smysly. Vnímáme nejen to, co nám spisovatelka naznačuje slovem, nýbrž děj úplný, v celé jeho šíři. Nejlépe dal by se naznačit tento dojem slovem: dějové ovzduší. A tak docházíme nyní k jasné formulaci základní otázky, kterou je třeba rozřešiti, máme-li porozuměti slohu *Babičky*. Bude nutno zkoumat, jakými prostředky tento sloh nebarevný, ne-

nápadný, bez metafor, bez evokujících slov dosahuje působení tak naléhavého a konkrétního.

Odpověď na tuto otázku budiž nám dovoleno anticipovat: tajemství slohu Němcové vidíme v množství a mnohotvárnosti detailů, na které spisovatelka děj rozkládá. I sebenepatrnější úkon, pohyb dovede rozložit Němcová v několik částí:

Z vozu slézá žena v bílé plachetce, v selském obleku. Děti zůstaly stát, všechny tři vedle sebe, ani z babičky oka nespustily! Tatínek jí tiskl ruku, maminka ji plačíc objímala, ona pak je plačíc též líbala na obě líce, Bětka přistrčila jí malého kojence, boubelatou Adélku, a babička se na ni smála, jmenovala ji malé robátko a udělala jí křížek. (3—4)

V kolik detailů je rozdělen děj několika málo minut! Nejpozoruhodnější však je, že jedna z jeho částí, beztak již drobných, je rozložena ještě dále. Je to vítání s malou Adélkou: „babička se na ni smála, jmenovala ji malé robátko a udělala jí křížek“. To, co se událo v záblesku jediného okamžiku, *současně*, vypočítává Němcová postupně. Současnost, rozložená v posloupnost, totž vrchol dějové mikrotomie! Není jediného zákmitu děje, který by touto metodou nemohl býti zachycen. Výsledek pak je ten, že nakupené detaily vytvářejí drobnými nárazy zcela nenápadně v představivosti čtenářově děj v celé jeho mnohorozměrnosti a mnohotvárné měnivosti. Jednotlivé detaily samy o sobě pozornosti uniknou a zbývá homogenní ovzduší, které zalije čtenáře ze všech stran, sugerujíc mu i věci, které přímo řečeny nebyly.

Touto metodou postupuje Němcová napořád; doklady bylo by lze nabírat v její knize opravdu plnou hrstí. Sebeprstší děj rozloží prismatickým svého tvůrčího jasnozření:

Když bylo vše v pořádku, klekla (babička) před křucifix, pomodlila se, pokropila sebe i Barunku ještě jednou svčcenou vodou, klokočový růženec položila si pod hlavu a s Pánembohem usnula. (20)

Podobně jako rozkládá děje jednoduché, dovede Němcová touž metodou, hromaděním, shrnout v jediný celek — téměř v jediný děj — děje časově odlehlé:

Barunka sbírala po stráni babičce červené kaliny a trnky, které potřebovala za lék, nebo trhala šípky pro domácí potřebu, aneb klátila jeřáby, z nichž dělala Adélce korále na ruce i hrdlo. (172)

To, co Němcová v této větě líčí, dalo se postupně na mnohých podzimních procházkách; v citovaném úryvku však splývají tyto jednotlivé děje takřka v děj jediný. Je jasné, že i v tomto případě dosahuje spisovatelka téhož výsledku jako při rozkládání dějů zdánlivě jedno-

duchých v části: i tady získává děj šíři, vytváří se dějové ovzduší. Jak chudé by bylo, kdyby Němcová suše referovala: Barunka toho dne sbírala červené kaliny!

Pomocí detailů dovede Němcová oživit i obraty docela formální, bylo by dokonce lze říci — abstraktní. Pozorujme jen, jak drobný detail změní prostou formuli „pravila, řekla“:

„... znám tě, že bys neprosila za nehodné,“ řekla kněžna, *hladíc bohaté vlasy milené schovanky a dívajíc se přitom přívětivě na babičku*. (278 n.)

Kněžna po chvilkovém mlčení vstala, *položila ruku na babiččino rameno* a pravila svým příjemným hlasem: ... (279)

„Milá kněžno,“ pravila komtesa, *berouc knihu pod paži*, „babička svolila, abych ji malovala...“ (280)

Metoda hromaděním detailů, kterou jsme právě u Němcové konstatovali, má, jak zřejmo, veliké přednosti, ale je také velmi nebezpečná. Předpokládejme, že autor dodá každému z těchto detailů takové závažnosti, aby plně upoutal čtenářovu pozornost svou individuálností — a je veta po jednotném ovzduší dějovém; zbudou disiecta membra, mrtvé a piplavě únavné podrobnosti. Toto nebezpečí však Němcové nehrozilo jednak proto, že její slovní výraz je ztlumený, nenápadný, jednak a zejména proto, že detaily plynou za sebou rychle a připojují se k sobě těsně, nenarážejíce na sebe, nýbrž splývající v jediný výsledný dojem.

Nastává nyní otázka, jakým způsobem je dosaženo této rychlé, splývavé plynulosti a nenápadnosti, jinými slovy, jaké jsou příčiny jednotnosti dojmu, kterým působí mnohotvárné detaily. První z nich je psychologická: není mezi nimi náhlých skoků, mezer, nýbrž jdou těsně za sebou, sledující všechny záhyby děje:

Vtom viděla jít po stráni dolů okolo pecí na lávku komtesu. (273)

Přehodme v této větě předmět „komtesu“ na místo, které mu gramaticky náleží, hned za sloveso „jít“! Rozbijeme tím plynulý postup představ, a tři příslovečná určení, která dosud tak krásnou plynoucí linií rýsovala dráhu chůze, změní se v zbytečné, nemotorné podrobnosti:

Vtom viděla jít komtesu po stráni dolů okolo pecí na lávku.

Jindy zase jdou detaily za sebou tak, jak je vyvolává nenucené sdružování představ. Najdeme v *Babičce* několikrát věty velmi charakteristické po této stránce; docela názorně lze v nich pozorovat, jak asociace dodala detail, ležící stranou od hlavního dějového proudu:

Pan myslivec, když chtěl z protějšího lesa přímo na Staré bělidlo, nemohl již přes řeku,

led pukal a pomalu se kus po kusu poroučel, jak pan otec říkal, když ráno k stavidlu dohlížet chodil a na záspí Proškovice chvilku u babičky postál. (198)

Cítíme přímo na tomto místě nezcela stmelenu spáru mezi představou odcházejícího ledu a představou pana otce u stavidla; prostředníkem tady bylo pouhé slovo „poroučí se“, jehož pan otec o jdoucím ledu užíval. Je však poněkud cítění i další asociační připojení: od stavidla jsme náhle přeneseni k Proškovým na záspí.

Jsou ovšem řídké případy, kdy lze vycítit přechod mezi plynoucími představami. Obvykle je stmelení tak dokonalé, že nepozorujeme přechodu vůbec. Příkladem budiž rozkošná scéna, líčící, jak se děti s babičkou dívají na návrat stáda z pastvy. Je celá naladěna na zvuk zvonků: z představy zvonění vychází a k ní se dvojím, zcela plynulým prohybem vrací.

...neboť se ozývalo sezvánění stáda, jež kravař z louky domů hnál, a děti měly radost z těch krásných krav, zvláště z těch, co šly vpředu stáda a na červených kožených obojkách mosazné zvonce nesly, které měly každý jiný hlas. Však to bylo na nich vidět, že tomu vyznamenání rozumějí; pyšně hlavami pohazovaly ze strany na stranu a rozhoupané zvonky si mile přizvukovaly. (178)

Základní představa, zvuk zvonků, udržuje v pevném svazku dvojí vlnu detailů.

Je tedy první příčina nenápadnosti jednotlivých detailů a jejich splývání těsná souvislost psychologická. Avšak i slohová stránka, přesněji řečeno větná konstrukce, přispívá k utvoření jednotného výsledného dojmu. Neboť všeobecný ráz větných vazeb v *Babičce* shoduje se s myšlenkovým a představovým postupem, který jsme právě charakterizovali. Postupnému přiřazování drobných detailů, jejich spěšnému uplývání a dokonalému splývání odpovídá častá souřadnost vět, položených vedle sebe mnohdy téměř bez spojek:

Na vůz naložilo se mandelů trochu, koně samý fábor se připáhli, jeden z hochů sedl na koně, vrch na mandele sedla pak Kristla a několik děvčat, ostatní mládež seřadila se pár a pár okolo vozu, staří za nimi. Ženci nesli srpy i kosa, ženské srpy a hrábě. Každá za šněrovačkou kyticí z klasů, z chrpy a jiných polních kvítků, chlapci oktyli si klobouky a čepice. Pacholek práskl bičem, pohnul koně, ženci pustili se do zpěvu a zpívající ubírali se k zámku. Před zámkem zůstal vůz stát, děvčata slezly, Kristla vzala na červeném řátu položený věnec z klasů, chasa seřadila se za ní a zpívající vešli do předsíně, kamž kněžna zároveň s nimi vstoupila. (295)

V celém tomto úryvku je jediná podřízená věta. Jiný doklad:

Paní myslivcová všecko sama ustrojila, přichystala, kolikrát za den v domečku byla, jí už to zevšednělo; ale babička přistoupíc k rakvi, udělala kříž nad umrlou, klekla vedle na zem a modlila se. (291)

Takových souvětí bez podřízených vět, jaká jsou v našich obou citátech, našlo by se v *Babičce* velmi mnoho. Konstatujeme to, netvrdíme ovšem, že by se Němcová vedlejším větám (zejména vztažným) vyhýbala. To by byla slohová zvláštnost, manýra, a nic není vzdálenější vyrovnanému duchu Němcové než jakákoli strojenost. Konstatujeme toliko tendenci slohu Němcové k souřadnosti. Stává se ostatně leckdy, že i když podřízené věty v souvětí jsou, jsou zase souřadny navzájem:

Ačťe jedni druhým domlouvali, ačťe i hospodský i Kristla nestačili nalívat, ba i Míla nalívat pomáhal, ačťe i chasa zpívala rozličné vojenské i veselé písně, aby si srdce dodali, přece to všechno nic platno nebylo. (259)

Někdy místo souřadnosti celých vět je souřadnost pouhých větných členů; stává se to v podrobných výčtech, v nichž si Němcová libuje:

Na dubovém stole octnul se bílý ubrousek, majolikové talíře, nože se střípkami ze srnčích parohů, octly se tam jahody, vaječnický, smetana, chléb, med, máslo i pivo. (60)

Když jednoho dne vozík u chaloupky se zastavil, naložil naň kočí Václav babiččinu malovanou truhlu, kolovrat, bez něhož být nemohla, košík, v němž byla čtyry chocholátá kuřátka, pytlík s dvěma čtverobarevnými kořaty, a pak babičku, která pro pláč ani neviděla před sebe. (3)

S touto tendencí k souřadnosti pojí se u Němcové, jak jsme již poznamenali, sklon k *asyndetickému* připojování. Bývá časem velmi nápadný:

Babička si toho všimla, nechala řeči s dcerou, sáhla do kapsáře, řkouc... (4)

Kudrna přišel, vypravoval, jaká spousta dál dole. (212)

Vesele vzala mladá žena pana otce za ruku, Kudrnovi řekla, aby zahrál tu první zvolna. (195)

Odpoledne šla babička s dětmi do městečka k božimu hrobu, stavily se pro panímámu a Mančinku. (203)

Komtesa neodpověděla, ruměncem polila se jí tvář; povstala. (277)

Ve všech těchto případech, vidíme-li je takto mimo kontext, cítíme skoro nutnost doplnit spojku „a“.

Bývá však často spojení *asyndetické* i tam, kde jde o jiný, složitější poměr než pouhé slučování:

Také podala dětem vždy po hnětance, babičce nikoli, ona věděla, že stařenka od snídaně na Zelený čtvrtek až do večera po vzkříšení do úst nevezme.⁵⁾ (203)

Paní Prošková nemohla viděti umrlce, zůstala doma.⁶⁾ (290)

Kristla byla na panském, nešel nikdo s dětmi a s babičkou než Mančinka.⁷⁾ (290)

⁵⁾ neboť ona věděla atd.

⁶⁾ proto zůstala atd.

⁷⁾ proto nikdo nešel atd.

Žaliba ve větách hlavních a v jejich asyndetickém spojování odpovídá, jak jsme již poznamenali, onomu rozdělování děje v drobné, spěchající detaily, které je pro Němcovou charakteristické. Napomáhá tedy větná konstrukce, běžná v *Babičce*, splývání detailů v jednotné dějové ovzduší, nekladouc logických překlad nadřazenosti a podřazenosti mezi jednotlivé představy a urychlující asyndetickým připojením jejich plynutí. Avšak i zvuková stránka vět podporuje toto plynutí a splývání: při hlasitém čtení plynou za sebou věty Němcové většinou v melodických vlnách stejné tónové výše. Souvětí v *Babičce* jsou tedy pravým opakem souvětí stavěných architektonicky, vrcholících v jednom (popřípadě i více) hlavních přízvucích, jimž jsou ostatní podřízeny; taková jsou například zpravidla souvětí Palackého:

Popatřice na obraz její na mapě, uhlídáme podobu nepravidelného čtverohranu, jehožto hrany právě k severu a jihu, k východu i západu čelí. (*Dějiny národu českého*. Kniha prvá. Úvod.)

Ačkoli toto souvětí není příliš složité, přece pozorujeme při hlasité četbě, jak ostře vrcholí melodicky přízvukem slova „čtverohranu“, k němuž jako stupeň vede o něco nižší předcházející vrchol „mapě“ a od něhož sestupuje hlas po vrcholech „jihu“ a „čelí“. U Němcové však pozorujeme snahu zmírnit tyto tónové rozdíly, urovnat větu melodicky; Němcová se totiž snaží zabránit, aby některé přízvuky ve větě vyzněly příliš ostře, takže by porušily její měkkou melodickou vlnivost.

Proto leckdy odtrhuje vedlejší větu od slova, ke kterému se vztahuje, a zmírňuje tak ostrý melodický skok, který by nastal při rozestavení normálním:

Ku konci listu stála vroucí prosba, aby babička k nim se odebrala navždy a živobyť svoje u dcery a vnoučat strávila, kteří se již na ni těší. (2)

Přehodíme-li slovo „strávila“ před slova „u dcery a vnoučat“, poznáme ihned, jak se zostří tónový skok mezi větou řídicí a podřízenou. Rovněž tak i v jiných případech:

Baba kořenářka přicházívala každý podzim v určitou dobu a to byla na Starém bělidle hospodou, kdež jí vším dobrým častovali přes den i noc.⁸⁾ (16)

Komtesa podržela si babiččinu podobiznu, a podobizny vnoučat jí odevzdala, z nichž měli rodiče velkou radost...⁹⁾ (293)

„Ostatně mělo ti moje slovo dostačit, že ho záhy uvidíš.“¹⁰⁾ (296)

⁸⁾ hospodou na Starém bělidle, kdež...

⁹⁾ odevzdala jí podobizny vnoučat, z nichž...

¹⁰⁾ dostačit moje slovo, že...

Jindy zase je zcela týmž způsobem odtržen přístavek od slova, k němuž náleží:

Dioklecián měl také korunu a měl plášť přes ramena viset, máminu květovanou nedělní zástěru...¹¹⁾ (196)

Velmi často dosahuje Němcová měkkého melodického vyznačení věty tím způsobem, že neumístí na konec slovo nejdůrazněji přízvučně, nýbrž položí za ně slovo jiné, přízvukem slabší a ovšem i tónem nižší. Činí to často jak před čárkou, tak i před tečkou. Nesmírně časté jsou případy, kdy klade za tímto účelem na konec věty sloveso:

„Nevím, jak se mi tam líbit bude, a jestli přece zde neumru mezi vámi.“ (3)

Tomu všemu babička i děti učila. (9)

Ráda ale sedla, když chovala malou Adlinku, ke klavíru, neboť dítě, když rozplakané bylo, umklo, když mu babička začala zpolehounka na klapky břinkat.¹²⁾ (10)

Takových případů je, jak řečeno, nesčetně. Bylo by však možno popírat jejich průkaznost a pokládat je za pouhý projev dobového úzu, který si liboval v kladení slovesa na konec věty. Toto domnění však vyvracejí případy jiné, rovněž velmi četné, kde nejde o přemístění slovesa na konec věty, nýbrž slova jiného; např.:¹³⁾

Srdce ji táhlo k dceři a vnoučátkům, jichž neznala ještě, dávný zvyk poutal ji k malé chaloupce... (2)

„Člověk by myslil, nic jinak, než že je v tom ptáče zavřený; jako hlásky to zní.“ (10)

Na zdi viselo několik obrázků svatých, nad babiččím ložem křížifix... (10)

„Já jsem jí to tedy napsala a dostala jsem od ní dvě homolky za to.“ (222)

„Včera pozorovala jsem milostslečnu, byla bych plakala nad ní.“ (285)

Byl to již tak jeho zvyk, hulákat, aby nezapomněli lidé, že jim má co poroučet... (281)

Na vůz naložilo se mandelů trochu, koně samý fábor se připřáhli...¹⁴⁾ (295)

A tak i zvuková stránka vět B. Němcové podporuje svým plynulým melodickým vlněním nenápadně míhání drobných detailů a jejich splývání v jediný výsledný dojem.

¹¹⁾ měl přes ramena viset plášť, máminu...

¹²⁾ Ležatým tiskem jsou vyznačena silně důrazná slova, která by při obvyklém slovosledu stála na konci věty.

¹³⁾ I zde jsou označena ležatým tiskem silně důrazná slova, která obvykle stojí na konci věty.

¹⁴⁾ Bylo by možno vyhledat i jiné stylistické prostředky, jimiž Němcová urovnává melodii svých vět v tiché vlnění bez náhlých přechodů:

„Babička jim (dětem) povídala o světlých andělech, jež tam nahoře přebývají a ty světla lidem rozžehují, o andělech strážcích, kteří strážou dítky na všech cestách života, se radujou, když hodnými jsou, plačou, když neposlouchají.“ (19)

V tomto souvětí zájmeno *se*, neobvykle umístěné před slovesem na začátku věty, připojuje melodicky větu „se radujou...“ k větě předchozí.

Působí tedy ve slohu B. Němcové týmž směrem jako myšlenkový a představový postup i konstrukce větná a vnější, zvuková stránka vět; spolupráce těchto tří složek vytváří jednotné ovzduší, v němž není nápadných jednotlivostí, ovzduší velmi sugestivní, jehož vlivem vnímáme a vycítujeme i věci, které přímo řečeny nebyly. Je přirozené, že tato metoda splývavých detailů osvědčuje se nejskvěleji tam, kde jde o to, naznačit plynutí, uplývání, rozvíjení, uvadání, zkrátka děje nikoli etapové, nýbrž nepřetržitě. Proto tak krásně dovedla Němcová líčit plynutí vody:

„Dívaly se, jak vlny po splavu prudce dolů stékají, vzhůru se vyhoupnuvše v miliónech kapek roztráskány nazpět padají, ještě jednou v pěnivém kotli se přealí a teprv spojené v proudu jednom tiše dále plynou.“¹⁵⁾ (96)

Jindy zase splývavé pohyby mraků:

Od rána již vystupovaly na obloze mráčky, zpočátku maličké jen, šedé, bělavé, sem tam roztroušené, čím dále na den, tím více jich přibývalo, hromadily se, výše postupovaly, srážely se, tvořice dlouhé šmáhy, barva jejich byla tmavší a tmavší — a k polední hodině byla celá obloha na západě potáhnuta černým těžkým mrakem, který se k slunci táhl. (280)

Jindy vystihuje Němcová rozlehlost krajiny, která se postupně rozvíjí před okem divákovým:

Babička ale dívala se ráda přes protější žlickou stráň, přes vesnice, obory, háje, rybníky a lesy, k Novému Městu, k Opočnu až k Dobrušce, kde bydlel její syn, a za Dobrušku, mezi hory, kde byla malá vesnička a v ní tolik jí milých duší. (173)

Zcela stejně plynulé je i líčení, jak proskakovaly po krajině ohně o večeru filipojakubském:

Tu najednou vyšlehl plamen na žlickém kopci, v okamžení nato na žernovském vrchu a po stráních začaly se míhat a skákat plameny větší, menší. A dále na vrchách náhodských, novoměstských vzplanuly ohně, tancovala světla. (214)

Konečně je nutno zmínit se ještě o jedné věci, jejíž kráse obdivoval se již V. Tille, pojednávaje o pohádce *O dvanácti měsíčkách*.¹⁶⁾ Jsou to líčení postupného rozvíjení a uvadání přírody v jednotlivých ročních obdobích. I v *Babičce* jsou taková líčení, kde postupným plynutím drob-

¹⁵⁾ Srov. též místa, kde se líčí plynutí řeky: str. 21, 23.

¹⁶⁾ Úvod k slovenským báchorám a pověstem v *Sebr. spisech Boženy Němcové* vydaných ve sbírce Čestí spisovatelé 19. století, sv. 8, str. XXII.

ných detailů vzbuzuje se v čtenáři dojem, jako by se tiché drama ročních proměn rozvíjelo ve chvíli před jeho zrakem:

I v okolí bělidla začínalo být smutno a ticho. Les byl světlejší; když přicházela Viktorka z vrchu dolů, bylo jí zdaleka vidět. Stráň žlutla, vítr a vlny odnášely chumáče suchého listí bůh ví kam, ozdoba sadu uschována byla v komoře. V zahrádce kvetly jen astra, měsíčky a umrlčí kvítka, na louce za splavem růžověly se naháčky, a v noci prováděly tam světélka svoje rejdy. (172)

Ještě skvělejší je vylíčení rozvíjejícího se jara (str. 206), jehož však pro rozsáhlost nebudeme citovati.

Jsme nyní u konce se slohovým rozbořem *Babičky*; ukázalo se, že hlavní tajemství slohového umění B. Němcové spočívá v prostém a plynulém seřazování drobných detailů, které dovedla bystrostí svého tvůrčího vnímání vytěžit z proudu skutečnosti tak úplně i seřadit tak harmonicky, že jimi vzbuzuje iluzi samé podstaty všeho dění: nekonečného proudění, stálého příchodu i odchodu, vznikání a zanikání, objevování se a mizení. Budiž nám nyní dovoleno odvážit se závěru širšího, snad i příliš širokého na prostý slohový rozbor.

Domníváme se totiž, že od této tvůrčí metody vede přímá cesta k samým kořenům bytosti Němcové, k vyrovnané harmoničnosti její povahy i k jejímu optimismu.¹⁷⁾ Spisovatelka, která cítila dění jako nekonečný souvislý proud tichým, stejnoměrným tokem plynoucí, nemohla se hrozit zla ani smrti. Neboť ani zlo, ani smrt nejsou věčné. Po nich přichází nový život a nová radost. Je tomu nakonec tak, jak řekla babička:

„Dokud je strom zdrav, dává užitek, když pak uschne, porazí ho, dají na oheň, boží oheň ho stráví, popelem zmrví se zem, na níž vyrůstají zase jiné stromky.“ (215)

A jindy zase:

„Neštěstím a bolestí očistuje se člověk ode všech šlaků jako zlato ohněm. *Bez bolesti není radosti.*“ (252)

Sborník prací k 70. narozeninám prof. dr. J. Máchala, 1925

¹⁷⁾ Srov. Šaldovu esej o Němcové v knize *Duše a dílo*.